

Univerzalni temeljni dohodek: načelo vzajemnosti in pravičnost

V času gospodarske recesije je prostor javne razprave bolj odprt za alternativne ideje, kakršna je ideja univerzalnega temeljnega dohodka (UTD). V debatah o UTD je najbolj kontroverzno vprašanje nedvomno vprašanje kršenja načela vzajemnosti, ki je najverjetneje ključno za uvedbo UTD. Znanstvena besedila, ki se nanašajo na UTD in problem kršenja načela vzajemnosti, ponavadi ne uspejo podati zadostnega odgovora na to dilemo. Zato bo vprašanje *pravičnosti kršenja načela vzajemnosti* osrednje vprašanje tega besedila – ali je UTD res nepravičen, četudi krši načelo recipročnosti? Ali bi morali zavrniti koncept polne zaposlenosti ter tako destigmatizirati nedelo? Zakaj se kljub vse višji gospodarski rasti ohranja problem nezmožnosti absorbiranja delovne sile? Je danes upoštevano načelo recipročnosti? Skušal bom tudi pokazati, da ideja UTD ne krši načela vzajemnosti, ampak celo poskrbi za vključitev vsakega posameznika v menjalne odnose. Za konec bom na kratko povzel nekaj pozitivnih značilnosti UTD – rešitev problema kumulativne nesreče, prekinitve začaranega kroga revščine, transformacija razrednih odnosov etc. V članku bom odgovoril tudi na nekatera druga vprašanja. Katera ideologija stoji za idejo UTD? V katerih družbah je UTD sprejemljiv? Je delo res »dobro«? Izhajal bom iz nasle-

dnjih *teoretičnih izhodišč*. Prvič, Rawlsova teorija pravičnosti je merilo za pravičnost katerekoli družbe, saj preferira načelo poštene enakosti možnosti pred načelom razlike. Je UTD družba pravična? Drugič, mnogi avtorji trdijo, da se UTD najbolj ujema z izhodišči republikanske politične teorije, ki izhaja iz prepričanja, da so za svobodo posameznika potrebna določena materialna sredstva. Tretjič, s pomočjo zemljevida politične filozofije Tonyja Walterja bom poskušal idejo UTD tudi ideološko opredeliti.

O univerzalnem temeljnem dohodku

Univerzalni temeljni dohodek je univerzalen, individualen, nepogojen ter časovno neomejen dohodek, ki ni vezan na delo. Ker je UTD *individualen*, je izplačan vsakemu posamezniku in ne gospodinjstvu. Prejemajo ga vsi člani skupnosti, ne glede na dohodek, uspešnost, premoženjsko stanje, učinkovitost dela, pripravljenost sprejeti ponujeno delo etc. Za UTD torej velja dvojna *nepogojenost* – premoženjska in delovna. Je *stalen* dohodek, ki ga posameznik prejema od rojstva oziroma polnoletnosti do smrti. Posameznik, ki prejema UTD, pa *ni vezan na delo*. Zaradi teh radikalnih značilnosti je lahko ideja UTD nesprejemljiva znotraj nekaterih družb. Kot pravi Boltin, je ideja UTD z motivom socialne pravičnosti na prvi pogled videti kot radikalno leva ideja, a se s spodbujanjem fleksibilnosti trga približa tudi tradicionalno desnim vrednotam (Boltin, 2005b), zaradi česar idejo UTD težko umestimo v točno določeno politično ideologijo. Najboljšo *ideološko opredelitev* poda Tony Walter, ki v svojem zemljevidu politične filozofije idejo UTD umesti med osjo Svoboda-Enakost ter polom Ekologija. Ideologije pod osjo Svoboda-Enakost Walter označi za »vizije prihodnosti« (Walter, 1989: 148–149). Ali lahko večjo enakost dosežemo le na račun manjše svobode

in *vice-versa*? Ne. Kako potem doseči večjo enakost in svobodo hkrati? Marx in Engels sta zapisala, da »[človek], ki nima v lasti nobene druge lastnine, kakor svojo delovno moč, mora v vseh okoliščinah družbe in kulture biti suženj drugih ljudi, ki so iz sebe naredili lastnike materialnih pogojev dela. Lahko dela le z njihovim dovoljenjem, zato lahko živi le z njihovim dovoljenjem« (Domènech in Raventós, 2007: 1, 4). Enakost in svoboda torej nista cilja, ki bi morala biti izbrana neodvisno drug od drugega, kajti vsakdo z negotovo materialno eksistenco trpi erozijo svoje svobode (npr. v obliki začasne zaposlitve, odsotnosti pogodbe, »fleksibilnosti« dela, brezposelnosti brez kakršnekoli socialne zaščite etc.) in obratno – erozija svobode zvišuje materialno neenakost (npr. v obliki nižanja realnih plač, negotovih pokojnin, privatiziranih javnih storitev etc.). Ker revni, ki nimajo materialne osnove za svoje preživetje, ne morejo biti dejansko svobodni (Raventós, 2007: 20–21, 74, 107–109). Zato je treba maksimirati sredstva, ki bodo dostopna tistim, ki imajo najmanj. Najmanj pa imajo tisti, ki ne naredijo nič, da bi na podlagi lastnih prizadevanj ustvarili kak dohodek zase (Barry v Cohen in Pribac, 2004: 72). Potemtakem je UTD idealni instrument za doseg tega cilja.

Iz tega lahko sklepamo, da ideja UTD izhaja predvsem iz *republikanske politične teorije*. Le-ta se vrti okoli ideje svobode, ki potrebuje določena materialna sredstva, ki bi omogočala družbenoekonomsko neodvisnost ter prosto izbiro posameznika (Mulvale, 2008: 14). Republikanska svoboda torej izvira iz materialne neodvisnosti posameznikov. Poznamo dve tradiciji republikanizma – oligarhično in demokratično republikansko tradicijo. Nedemokratična republikanska tradicija (v nasprotju z demokratično različico) izhaja iz prepričanja, da bi morali izključiti ljudi brez lastnine. Če je UTD kompatibilen z republikansko tradicijo, potem je lahko kompatibilen le z njeno demokratično različico (Domènech in Raventós, 2007: 2, 7) – ker je UTD univer-

zalen, vsem članom družbe ponuja možnost, da postanejo »lastniki«. Domnevo, da je UTD najbolj kompatibilen ravno z demokratično republikansko politično teorijo, potrjuje primer Kanade. Ker je Kanada ustavna monarhija, Kanadčani dojemajo državo kot Krono. Pri večini Kanadčanov je prisotna zgodovinsko ukoreninjena zavest, da je Krona privzeta lastnica družbenega bogastva. Zato bogastvo naravnih virov raje pripisujejo Kroni kot državljanom. Odsotnost republikanskih načel torej negativno vpliva na *družbeno sprejemljivost* ideje UTD. Za razliko od Kanadčanov pa prebivalci Aljaske, ki so prvi uvedli UTD, lažje sprejmejo republikansko razumevanje, da je vlada kreatura državljanov ter da jim je zato neposredno odgovorna. A takšna obrazložitev je za Kanadčane nenavadna in bi zanje pomenila velik konceptualni preskok (Mulvale, 2008: 15–16). Tudi Andersson in Kangas ugotavljata, da je za družbeno sprejemljivost ideje UTD potrebna posebna kombinacija vrednot – UTD je lažje sprejet v družbi, ki je hkrati individualistična in solidaristična, saj naj bi UTD preferiral individualno svobodo pred kolektivistično motivacijo. Ravno zato je Finska bolj naklonjena ideji UTD kakor Švedska (Andersson in Kangas v Kildal in Kuhnle, 2005: 127–128). A kot opozarja Casassas, zveza med UTD in republikanskim idealom ni brez konceptualne tenzije. Pri republikanizmu ima namreč izredno pomembno vlogo *državljska dolžnost* (Pateman, 2007: 2). Z uvedbo UTD pa bi se nekateri lahko izognili tej dolžnosti.

Ugovor izkoriščanja, delovna etika in nedemokratičnost dela

V antični Grčiji je bilo delo *negativna vrednota*, zato so ga opravljali sužnji, medtem ko so bili državljani oziroma moški osvobojeni dela. Obveza dela je torej izključevala posameznika iz družbe, medtem ko je bilo nedelo središče identitete (Beck, 2009). Danes je delo *pozitiv-*

na vrednota. Kot opozarja Pateman, je institucija zaposlitve danes samoumevna, čeprav je oblastna struktura zaposlitve *nedemokratska*. Zato je zaposlitev veliko *območje hierarhije ter podrejenosti* znotraj domnevno demokratičnih družb. A kljub temu smo prepričani, da je zaposlitev nujna za demokracijo (Pateman, 2007: 4). Demokratični potencial UTD pa je ravno v tem, da lahko posameznik dejansko zavrne delo. Glavni ugovor predlogu UTD je t. i. *ugovor izkoriščanja*, ki pravi, da UTD omogoča delazmožnim nedejavnim ljudem živeti na račun dela drugih (Cunliffe in Erreygers, 2008: 197). Če torej nekdo ne dela oziroma ne prispeva ničesar (npr. ne proizvaja dobrin, ne vzgaja otrok, ne skrbi za starejše etc.), čeprav je tega zmožen, potem le-ta živi nepošteno na račun dela drugih (White, 2006: 2), s čimer krši *načelo recipročnosti*. Načelo vzajemnosti najbolje opisujejo besede »kdor ne dela, naj ne je«. Reeve celo trdi, da UTD ne bi odpravil izkoriščanja, temveč le njegovo naravo, kajti tudi »nedejaven izkorišča delavnega, s tem ko prejema dohodek, ki je ustvarjen z aktivnostjo tistih, ki se odločijo delati« (Vanderborght, 2006: 8). Vprašanje kršenja načela vzajemnosti je najbolj kontroverzno v filozofskih razpravah o UTD. Menim, da je to vprašanje celo ključno za uvedbo UTD. Načelo vzajemnosti izhaja iz prevladujoče ideje distributivne pravičnosti, ki je enako zasidrana tako v krščanski (predvsem protestantski) kot tržno-liberalni in socialistični tradiciji *delovne etike*. Katerakoli shema, ki bi ljudem dovoljevala »jesti brez dela«, je zato nekakšen moralni škandal. Ta logika dovoljuje le nekaj legitimnih izjem: upokojenci, osebe, ki so (fizično ali mentalno) nezmožne za delo, otroci, starši z majhnimi otroci, zaporniki etc. Biti gospodinja pa je že nekoliko manj sprejemljiv izgovor (Offe, 2008: 13, 16), kar še posebej velja za zahodni svet. Moč delovne etike je torej ogromna. Kot pravi Dore, »gre za to, da se človek izogne obtožbi, da je zastojarski postopač« (Dore v Cohen in Pribac, 2004: 84). Delo ima nedvomno svoje

pozitivne razsežnosti. A vsako delo ne omogoča dostojanstvenega življenja, vsako delo ne izpopolnjuje posameznika etc. Po Foucaultu delo nima le produktivne funkcije, temveč tudi simbolno ter dresurno funkcijo (Foucault, 1991: 52). Zato moramo delo razumeti tudi kot obliko dresure ter nadzora.

Ali UTD krši načelo recipročnosti?

Obstajajo številni ugovori na očitek, da UTD krši načelo vzajemnosti. V poznih sedemdesetih letih 20. stoletja so v Kanadi izvedli eksperiment oziroma verzijo zajamčenega letnega dohodka (GAI) – t. i. *Mincome*. Pri tem eksperimentu so skušali ugotoviti, ali GAI oziroma UTD res negativno vpliva na iniciativo za vstop na trg dela med tistimi, ki so dela zmožni. Rezultati so pokazali, da zajamčen dohodek *ne* vpliva na iniciativo ljudi za vstop na trg dela oziroma da je redukcija zelo skromna – en odstotek med moškimi, tri odstotke med poročenimi ter pet odstotkov med neporočenimi ženskami (Mulvale, 2008: 6). Ti rezultati govorijo v prid UTD. Tudi McKayeva je prepričana, da predlog UTD ne ogroža cilja spodbujanja aktivne participacije na trgu dela, temveč izpopolnjuje potrebe trga dela po tehnoloških spremembah in krepitvi mednarodne konkurence (McKay, 2005: 107). UTD hkrati omogoča, da si ljudje napolnijo »baterije«, da pridobijo nova znanja etc., kar zvišuje produktivnost delavcev – in to je tisto, kar kapitalizem potrebuje (Van Parijs, 2007: 40). Ali današnje družbe sploh upoštevajo načelo vzajemnosti? Prvič, *ženske*, ki opravljajo vsakodnevna gospodinjska opravila, za opravljeno delo niso plačane. To pomeni, da se načelo recipročnosti ignorira – gospodinje oziroma matere naj bi bile motivirane z »ljubeznijo« (Pateman, 2007: 3), medtem ko moški ponavadi nepravilno živijo od dela žensk. Če UTD res krši načelo vzajemnosti, potem ta kršitev velja za vse ter ne le za ženske. Drugič, Mencinger se

¹ Van Parijsov *srfar* je oznaka za osebo, ki krši načelo vzajemnosti.

² S tem UTD varuje dostojanstvo vsakega posameznika. Dostojanstvo omenja tudi *Splōšna deklaracija ĉlovekovih pravic* iz leta 1948 – v preambuli ter v 1. in 22. ĉlenu (*Splōšna deklaracija ĉlovekovih pravic*, 1948).

sprašuje, ali »je napor '*srfarja*',¹ ki k družbenemu produktu ne prispeva ničesar, manj koristen od napora nogometaša, ki z visokim zasluĝkom nadpovpreĉno 'prispeva' k družbenemu produktu« (Mencinger v Cohen in Pribac, 2004: 140). Vredno premisleka. Tretjiĉ, ideja »kdor ne dela, naj ne je«, se nanaša le na *revne*. A obstajajo tudi bogati, ki ne delajo, a zato niso laĉni. V UTD druĝbi bi si lahko vsi privoščili poĉeti to, kar so do sedaj lahko poĉeli le bogati – živelj brez kakršnega koli prispevka v zameno (Raventós, 2007: 180–181). Z izplaĉevanjem UTD bi tolerirali doloĉeno število »zabušantov«, podobno kot danes toleriramo nedejavne bogate ali slavne ljudi, ki jim celo ploskamo (Pateman, 2007: 5). Seveda bi bilo nesmiselno trditi, da v druĝbi ne obstajajo »izkorišĉevalske druĝbe« oziroma ljudje, ki goljufajo sistem socialnega skrbstva. A k takšni »širitvi protidruĝbenih subkultur« lahko pripomore tudi naraščanje dohodkovne neenakosti (Dore v Cohen in Pribac, 2004: 85). Kot pravi Wade Rathke, »ni res, da ljudje noĉejo delati. Hoĉejo pošteno plaĉilo, hoĉejo, da se z njimi ravna spoštljivo in dostojanstveno ter hoĉejo imeti občutek, da je njihovo delo pomembno« (Rathke v Cohen in Pribac: 2004: 50). Prav tako ne drŹi, da bi UTD nezasluĝeno dal revnim nekaj za nič. Danes marsikateri delavec dobi bistveno premalo ali celo nič za opravljeno delo. Ali res lahko razumemo UTD kot novo obliko izkoriščanja, kot trdi Reeve? Verjetno bi bilo izredno malo takšnih prejemnikov UTD, ki bi se odloĉili za izkoriščanje. A katerih je veĉ – lenuhov, ali tistih, ki opravljajo druĝbeno koristna dela? Odgovor je veĉ kot oĉiten. Boltin meni, da bi bilo za gospodarstvo celo bolje, ĉe bi se lenuhi odloĉili, da gredo med brezposelne, saj bi delodajalci tako dobili bolj pridne in motivirane delavce (Boltin, 2005a; Boltin, 2006a). Kot pravi Caputo, v trŹnih druĝ-

benopolitiĉnih reŹimih ni nihĉe *free-rider* – vsi so potrošniki, saj vsi trošijo ter tako prispevajo k nacionalni blaginji (Caputo, 2008: 515). Groot poda še boljši argument. Po njegovih besedah *free-rider* ne predstavlja stroškov za druĝbo v primeru, da je njegovo delo prevzel nekdo drug, ki je za to delo enako usposobljen. Zakaj nekoga potiskati v plaĉano delo, ĉe je povpraševanje po tem delu preveliko (Groot, 2006: 2)?

Kot opozarja Offe, nam zgodovina kapitalistiĉnega razvoja daje vedeti, da se vse pogostej kaŹe stalna tendenca prekinitve menjalnih odnosov – lastniki delovne sile in kapitala nenehno izpadajo iz menjalnih odnosov. Posledica tega je izpad ravnoteŹnih mehanizmov – ko ponudba in povpraševanje ne delujeta. Z napredovanjem kapitalistiĉnega razvoja se manjša tudi moŹnost učinkovitosti avtomatskih korekturnih mehanizmov (Offe, 1985: 62–63). Ker je UTD univerzalen, lahko vsakega drŹavljana *vkluĉi v menjalne odnose*. Kot pravi McKayeva, UTD ponuja kompenzacijo za ne-dostop do formalnega trga dela (McKay, 2005: 109).² Odliĉen primer je JuŹnoafriška republika, ki dosega skoraj 40-odstotno brezposelnost – zato je relativno malo ljudi, ki so zaposleni, ter še manj tistih, ki plaĉujejo davke (Seekings 2007: 1–2, 5). Je takšna neparticipacija na trgu dela bolj smiselna kot uvedba UTD, ki bi nezaposlenim ponudila moŹnost vkljuĉitve na trg dela? Nedvomno pa je tako visoka brezposelnost dosti draŹja kakor izplaĉevanje UTD. Źe Thomas Paine je menil, da obstaja skupina prejemkov, do katerih je posameznik upraviĉen le zato, ker je ĉlan neke skupnosti – ne glede na prispevek ali svojo stisko (Van Parijs v Cohen in Pribac, 2004: 120–121). UTD potemtakem lahko razumemo kot *dedišĉino*. Po mnenju Charlierja in Hueta je ugovor izkoriščanja ali *parazitizma* celo nepomemben, ĉe bi bila UTD izplaĉila financirana iz naravnih virov ali podedovanih artefaktov (Cunliffe in Erreygers, 2008: 197). Uĉinki organiziranega sodelovanja namreĉ vodijo k produktivnim pridobitvam, ki se jih ne da pripisati nekemu

posamezniku – npr. znanja, tehnološki dosežki, civilizacijski moralni in pravni sistemi etc., ki so jih prepustile prejšnje generacije. Zato lahko sodobne generacije prejmejo te dosežke brezplačno (Offe, 2008: 15–16). Gre torej za kolektivno in ne individualno prislužene podedovane okoliščine. Zato mnogi zagovorniki UTD dojemajo UTD kot *pravico* – McKayeva kot državljansko pravico (McKay, 2007: 346), Pateman kot demokratično pravico (Pateman, 2004: 89), Suplicy kot javno pravico (Suplicy, 2007: 4), Brittan kot pravico do lastnine (Brittan in Webb, 1990: 3) ter Erreygers in Cunliffe kot naravno pravico (Erreygers in Cunliffe, 2006: 3). Pravico do UTD lahko primerjamo s splošno volilno pravico – zakaj lahko pasivni volivci oziroma »lenuhi« volijo, medtem ko le-ti ne bi smeli prejemati UTD?

Konstrukt polne zaposlenosti ter kritika načela vzajemnosti

Claus Offe je eden tistih, ki izprašuje upravičevanje in učinkovitost evropskih reform trga dela. Pri tem odlično dokaže nesmiselnost vztrajanja pri *konstruktu polne zaposlenosti*. To Offejevo ugotovitev bom uporabil kot osnovo za kritiko načela vzajemnosti. Cilj Lizbonske agende iz leta 2000 je obnovitev pogojev polne zaposlitve. Do leta 2010 bi morale vlade držav članic doseči zaposlenost 70/60/50.³ A dandanes je očitno, da ekonomije niso zmožne absorbirati celotne delovne sile. Kot pravi Raventós, je bila socialna država po drugi svetovni vojni sposobna zaščititi zaposlene pred revščino. Danes celo delavci z legalno delovno pogodbo ostajajo pod pragom revščine. T. i. revni zaposleni so standardni del trga dela tako v Združenih državah Amerike kot tudi v Evropi (Raventós, 2007: 101). Brez dvoma lahko trdimo, da je cilj Lizbonske agende popolnoma nerealističen, četudi ne upoštevamo posledic trenutne gospodarske recesije. Je sploh smiselno vztrajati pri tem cilju? Tudi

³ 70 % vseh delovno sposobnih posameznikov, 60 % vseh delovno sposobnih žensk ter 50 % vseh delovno sposobnih starejših (nad 55 let).

Offe ugotavlja, da je polna zaposlenost popolnoma nerealistična oziroma da je realistična le pod normativno nesprejemljivimi pogoji (npr. prisilno delo, zaposleni revni, neodgovorno potrošništvo etc.) ali preko institucionalnih sprememb, ki so nerealistične. Pri tem je treba odgovoriti še na eno vprašanje, ki se nanaša na problem doseganja polne zaposlenosti – ali je *gospodarska rast* edini razumljiv pogon, ki omogoča polno zaposlenost? Tržno-liberalna teorija, ki ostaja prevladujoča doktrina, narekuje »pravilno« fiskalno, monetarno in ekonomsko politiko. Le-ta naj bi vplivala na višjo gospodarsko rast ter posledično na višjo zaposlenost, ki naj bi dokončno rešila problem distribucije ter tako zagotovila pravično delitev družbenega produkta med vso populacijo. A ta teorija v praksi ni potrjena zato, ker neodvisna spremenljivka »fiskalna, monetarna in ekonomska politika« ne dosega zadostne vrednosti. Posledica tega je patološki učni proces, ki rezultira v še bolj investicijam prijazno fiskalno in monetarno politiko ter posledično v še bolj rigorozna krčenja socialnih in delavskih tržnih politik. Brezposelnost se kljub ekonomski rasti ni zmanjševala. Edina rešitev, ki so jo ponujali ekonomisti in politiki, je bila še hitrejša gospodarska rast. Ali lahko UTD družba doseže cilj polne zaposlenosti? Cilj UTD vsekakor ni polna zaposlenost. UTD omogoča možnost izhoda, s čimer postane brezposelnost individualno in kolektivno bolj sprejemljiva (Offe, 2008: 3, 21–23). Ideja UTD se torej ne ukvarja s »problemom brezposelnosti«, ker zanjo ta »problem« sploh ni problematičen. Znotraj koncepta UTD je zmanjšanje ponudbe dela povsem sprejemljivo. Kot meni Van Parijs, bi z UTD ljudje, ki so iztrošeni, ali pa mislijo, da delajo preveč, dobili možnost da se »odpočijejo«. S tem bi dobili priložnost tisti, ki sedaj ne najdejo dela. To pomeni, da bi delalo več ljudi, a manj časa (Van Parijs, 2007: 39). S tem bi se zmanjšala tudi želja po polni zaposlenosti.

Pravičnost univerzalnega temeljnega dohodka

Poleg načela vzajemnosti obstajajo še drugi aspekti pravičnosti – pravičnost ni le recipročnost. White recimo ne izključuje možnosti, da je UTD morda »slab« z vidika recipročnosti, a je zelo »dober« z vidika drugih pravičnosti. To misel ponazori s pomočjo dveh modelov družbe – *recipročne družbe* oziroma družbe brez kršenja recipročnosti, a z nekaj tržne ranljivosti ter *tržno neranljive družbe* oziroma družbe brez tržne ranljivosti, a z nekaj kršenja recipročnosti. Katera izmed omenjenih družb je pravičnejša? White ocenjuje, da je pravičnejša »tržno neranljiva« družba oziroma UTD družba. Če ima prav, potem ugovor izkoriščanja ni odločilen, četudi je dobro utemeljen. Pravičnost torej podpira UTD, ker naj bi le-ta preprečil večjo nepravičnost, kot bi jo lahko ustvaril. Sodobne kapitalistične družbe namreč ustvarjajo nepravičnost, ki je večja od nepravičnosti, ki bi bila posledica kršenja dolžnosti recipročnosti (White, 2006: 4–5). Tudi s pomočjo Rawlsove teorije pravičnosti (ki služi kot merilo pravičnosti neke družbe) lahko poskusimo oceniti (ne)pravičnost UTD družbe.

John Rawls definira pravičnost kot poštenost, kjer izvorni položaj enakosti na nek način ustreza naravnemu stanju, kot ga poznamo v tradicionalni teoriji družbene pogodbe (Rawls v Bibič, 1997: 348). Rawlsova *tančica nevednosti* je situacija, v kateri nihče ne pozna svojega mesta v družbi, svojega razrednega položaja, družbenega statusa, inteligence, moči etc. Ker nihče ne ve, kje se nahaja na družbeni lestvici, so vsi bolj ali manj v podobnem položaju. Zato nihče ne določa načel tako, da bi si s tem zagotovil neko začetno, nepošteno prednost pred ostalimi. To omogoča izpolnitev *dveh načel pravičnosti*, ki sta lahko izvedeni le v tem izvornem položaju. Prvo načelo se nanaša na osnovne svoboščine državljanov, ki so enake za vse. Drugo načelo pa se nanaša na porazdelitev dohodka in bogastva. Za razliko od prvega

načela drugo načelo ne velja nujno enako za vse – porazdelitev dohodka in bogastva ni nujno enakomerna. Vendar Rawls poudarja, da mora biti le-ta vsakomur v prid. Če je porazdelitev neenakomerna, a ni v prid vsem, potem govorimo o krivici, ki je izbir neenakosti. Zato morajo biti družbene in ekonomske neenakosti urejene tako, da so najkoristnejše za tiste, ki so najbolj zapostavljeni – potrebno je torej poskrbeti za tiste, ki so v najslabšem položaju. Rawls poda tudi določen vrstni red teh dveh načel – prvo načelo je vedno pred drugim načelom. To pomeni, da se ni možno odreči osnovnim svoboščinam za nekakšno nadomestilo v dobičku (Rawls v Bibič, 1997: 348–352). Ta vrstni red načel določa prioriteto načela poštene enakosti možnosti pred načelom razlike (Scanlon v Založnik, 2006: 26). Zaradi neenakosti iz drugega načela nimajo vsi enake (z)možnosti uporabiti svoje osnovne svoboščine za doseg lastnih ciljev, kljub temu da naj bi bile le-te enake za vse (Rawls v Založnik, 2006: 26). Podobnost z republikansko tradicijo je več kot očitna. Po Rawlsu je temeljna dolžnost *dolžnost pravičnosti*. Rawls celo poudari, da smo dolžni sprejeti tudi nepravične pravne norme ter se po njih ravnati, vendar le dokler ta »nepravičnost« ne preseže določene meje. To dopuščanje oziroma toleriranje nepravičnosti opravičuje z dejstvom, da nekaterih stvari ni možno urediti pravičnejše (Rawls v Založnik, 2006: 32–34).

Bistvo Rawlsove teorije pravičnosti je, da si lahko »sami izberemo družbo, v kateri se bomo rodili«. Poudarek je predvsem na doseganju stabilnosti družbe. Da bo družba lahko vzpostavila ter ohranjala stabilnost, pa je ključno oblikovanje *čuta za pravičnost*. Le-ta se lahko razvije le v dobro urejeni družbi (idealni družbi), v kateri so družbene institucije pravične. Pravične družbene institucije pripomorejo k temu, da posameznik prepozna dobro, ki izvira iz tako dobro urejene družbe. To je tretji Rawlsov psihološki zakon moralnega razvoja. A vendarle naša družba ni idealna, ni »dobro urejena družba« s »pravičnimi družbenimi

institucijami«. Teorija pravičnosti je zato neka-
kšno merilo za pravičnost družbe, na katerega
lahko pomislimo v neki povsem realni situaciji.
Kot pravi Rawls, so načela pravičnosti kompati-
bilna z različnimi tipi ureditev (Založnik, 2006:
27, 30–31). Zato lahko z Rawlsovim merilom
pravičnosti ocenimo tudi (ne)pravičnost UTD
družbe. Prvič, v UTD družbi ni nikogar, ki
bi posamezniku postavljala zoprna vprašanja
o njegovem dohodku, pripravljenosti na delo
etc. ter na ta način pogojeval njegovo pravico
do pomoči, ki bi mu zagotavljala preživetje.
UTD se tako močno približa Rawlsovi tančici
nevednosti. Drugič, tudi UTD ohranja priorite-
to prvega načela pravičnosti pred drugim ter s
tem prioriteto enakosti možnosti pred načelom
razlike. UTD celo zagotavlja materialne pogo-
je za doseganje enakosti svoboščin za vse; kajti
če posameznik nima zagotovljenih materialnih
pogojev, trpi tudi njegova svoboda. Tudi v UTD
družbi porazdelitev bogastva ni nujno enako-
merna za vse. UTD le spodbuja k večji egali-
tarnosti, saj v prvi vrsti poskrbi za tiste, ki so v
najslabšem položaju. Tretjič, Rawls celo meni,
da smo dolžni sprejeti tudi nepravilne pravne
norme zato, ker nekaterih stvari ni možno ure-
diti bolj pravično. Potemtakem tudi toleriranje
»lenuhov« ni nepravilno.

Zagovor univerzalnega temeljnega dohodka

Nihče ne poskrbi sam zase, kajti vsakdo je
odvisen od nešteto stvari, za katere poskrbijo
drugi (Boltin, 2006a). Uspeh nekoga je namreč
treba razumeti predvsem kot »srečo in ne
zaslugo« (Dore v Cohen in Pribac, 2004: 86).
Statistična korelacija med zaslugami in učin-
kom seveda obstaja. A ljudje smo precej bolj
odvisni od podedovane in sprotne sreče kot od
lastnih zaslug, kot si ponavadi radi domišljamo
(Boltin, 2008a). Wigley recimo izpostavi pro-
blem »okrutno slabe sreče« ali t. i. *kumulativne
nesreče*. Če posameznik zavestno prevzame

neko tveganje, ki bi se mu sicer lahko izognil,
potem breme (ali korist), ki ga prinese to tvega-
nje, pade na posameznika – v takšnem prime-
ru mora posameznik prevzeti odgovornost. In
obratno – če kumulativna nesreča ni produkt
izbire posameznika, je to problem, s katerim
se mora soočiti družba in ne posameznik. A
upoštevati moramo tudi razliko med izbiro in
pogoji te izbire. Če ni »pravih« pogojev, posa-
meznik ne sme trpeti posledic svoje izbire in
obratno. Prepustiti posamezniku breme nesre-
če, bi bilo nepravilno, saj ponavadi nimamo
zadostne kontrole na tem, kdaj in v kakšnem
vrstnem redu se bo nekaj zgodilo (Wigley 2006:
3–4, 12). UTD tako predstavlja superiorno soci-
alno politiko, saj preventivno preprečuje pojav
kumulativne nesreče.

UTD je edini od danes znanih sistemov
socialne varnosti, ki učinkovito preseka *zača-
ran krog revščine* – t. j. sistem, v katerem je
nekdo, ki prejema denarno socialno pomoč, na
boljšem v primerjavi z nekom, ki dela za nizko
plačo (Korošec, 2009: 31). Današnji sistemi
socialnih pomoči deloma odpravljajo revščino,
a po drugi strani potiskajo posameznika v stanje
odvisnosti (Van Parijs, 2007: 40). Rousseau v
Discourse on Inequality pravi, da je »najhujša
stvar, ki se lahko zgodi nekomu v odnosu med
človekom in človekom, da živi od usmiljenja
drugega« (Rousseau v White, 2007: 1). Takšna
odvisnost daje drugi stranki moč, da se vmeša
v življenje stranke, ki je odvisna. UTD zato
deluje kot močno orodje za zmanjšanje ali celo
eliminacijo takšne odvisnosti (White, 2007: 1).
Sistem socialne pomoči vsekakor ne spodbuja
ljudi, da bi ob prejemanju socialne pomoči še
delali, zato je krivičen predvsem do delavcev z
nizkimi oziroma minimalnimi plačami. Lahko
se celo zgodi, da je nekdo formalno zaposlen,
a je dejansko brez dohodka. Možno je tudi, da
je zaslužek nekoga tako nizek, da ne omogoča
niti preživetja. V nasprotju z današnjimi sistemi
socialnih pomoči UTD spodbuja k delu – ker
bi UTD prejeli vsi, bi se vsak dohodek, ki
bi ga posameznik zaslužil, poznal kot razlika

(Korošec, 2009: 31). Zato lahko UTD razumemo tudi kot nekakšno stimulacijo v smeri plačanega dela, kar za subvencije preko preverjanja sredstev ne velja (Boltin, 2006a; Raventós, 2007: 125). Treba je upoštevati tudi »krivico izbiranja«. Ker je nekje potrebno postaviti mejo oziroma cenzus, znaša razlika med prejemniki in neprejemniki socialne pomoči le nekaj evrov (Korošec, 2009: 31). Postavljena meja torej vedno nekoga nepošteno »pozabi«. Ker v UTD družbi ni potrebe po preverjanju zaslužkov posameznikov, je ukinjena vsa nepotrebna birokracija (Suplicy, 2007: 4). UTD je zato »dobro zdravilo za klientelizem in administrativno samovoljo«, saj ga dobijo vsi. Zato v primerjavi s pogojevanimi subvencijami obstaja manjša verjetnost zlorabe moči (Raventós, 2007: 127).

UTD je strategija potencialne *transformacije razrednih odnosov* znotraj kapitalizma, saj ljudem neposredno zagotavlja sredstva preživetja. Možnost izhoda, ki jo ponuja ideja UTD, bi spremenila naravo odnosa kapitalist-delavec, kar pomeni, da bi delodajalec delavca obravnaval kot enakopravnega ter ne kot »človeško orodje« (Wright, 2004: 1, 79–81).⁴ Posledice današnjega neravnovesja moči med delom in kapitalom odlično opiše naslednji citat. »Človek z veliko lastnine ima veliko pogajalsko moč in občutek varnosti, neodvisnosti ter svobode ... Le-ta lahko steguje svoje prste proti tistemu, pri katerem računa na dohodek (...) Človek brez lastnine mora vztrajno in brez prekinitve pridobiti svoj dohodek z delom za delodajalca (...). Neenaka distribucija lastnine pomeni neenako distribucijo moči in statusa (...)« (Meade v Casassas, 2007: 2). UTD je instrument, ki bi lahko veliko prispeval k simetriji moči med delom in kapitalom. Delavec bi si namreč lahko »dovolil« zavrniti službo s prenizko plačo ali s slabimi, poniževalnimi pogoji. UTD torej spodkopava moč kapitalistov v tem odnosu, a je ne ukinja. Prav tako se ne vzpostavi razmerje enakosti med

delom in kapitalom, saj kapitalist še vedno definira vsebino, formo ter okoliščine dela nekega delavca, medtem ko ostaja moč vodstva skoraj nedotaknjena (Raventós, 2007: 23). Zato bi bili kapitalisti še vedno »gospodarji«. Znotraj odnosa kapitalist-delavec se šibkejša stranka okrepi, a ne postane močnejša. Bi UTD eliminiral »rezervno armado«? Z UTD bi lahko dejansko dosegli tisto, čemur danes pravimo *fleksibilnost*. A to ne pomeni le lažjega odpuščanja delavcev, temveč tudi možnost izhoda ter lažjo (ponovno) zaposlitev vsakega posameznika. Tudi Raventós trdi, da UTD dopušča večjo fleksibilnost na trgu dela, a obenem zaščiti tudi delavca (Raventós, 2007: 22). Pomembno je namreč, da »pretresemo dejavnosti in obnašanje, ki jih cenimo kot pripadniki družin, skupnosti in demokracije – za razliko od dejavnosti, ki jih ceni trg« (McFate v Cohen in Pribac, 2004: 101). Kajti »trg je naš služabnik, nekaj, kar smo sami ustvarili – če povzroča revščino in uboštvo, moramo posredovati, da mu preprečimo takšno ravnanje« (O'Farrell v McKay, 2005: 242). UTD ima demokratični potencial, ki ga trg ne premore. Zaradi večje socialne varnosti, ki jo ponuja, bi se lažje soočali s krutostjo današnje družbe tveganja.

Sklep

V teoriji lahko idejo UTD umestimo nekje na sredino osi Svoboda-Enakost. Tudi praksa kaže, da je UTD kompatibilen predvsem z demokratično republikansko tradicijo (primerjava Aljaska-Kanada) ter da je bolje sprejet v družbi, ki je hkrati individualistična in solidaristična (primerjava Švedska-Finska). A obstajajo tudi drugi elementi, ki vplivajo na družbeno sprejemljivost ideje UTD – predvsem delovna etika. Zanimivo je, da je institucija zaposlitve danes samoumevna, čeprav je oblastna struktura zaposlitve dejansko nedemokratična. Načelo recipročnosti je načelo, ki združuje zelo različne tradicije delovne etike

– od krščanske do tržno-liberalne ter socialistične delovne etike. A dejstvo je, da tudi danes nezavedno kršimo to načelo. Če UTD res krši načelo vzajemnosti, ga krši v imenu pravičnosti. Offe na primeru Lizbonske agende iz leta 2000 dokaže, da je tudi koncept polne zaposlenosti popolnoma nerealističen, saj je ne zagotavlja niti višja gospodarska rast. UTD družba se s tem »problemom« ne spopada, saj je UTD mehanizem, ki na povsem drugačen način vključi vsakega posameznika v menjalne odnose. Dokazal sem, da teorija pravičnosti Johna Rawlsa potrjuje pravičnost ideje UTD, saj UTD v prvi vrsti poskrbi za tiste, ki so v najslabšem položaju. UTD je pravičen, četudi krši načelo recipročnosti, saj preprečuje večjo nepravilnost, kot bi jo lahko ustvaril. Vzajemnost namreč ni edini aspekt pravičnosti. Trenutna recesija nas sili v temeljit premislek o vrednotah. Če smo kot posamezniki in kot družba dojemljivi za nove ideje, je povsem realno pričakovati tudi pozitivne spremembe, kakršna je UTD. Kaj je ključno sporočilo ideje UTD? Nekdanji finski nadškof John Vikström je leta 1997 izjavil, da bi »UTD vsakemu državljanu poslal naslednje spodbudno in motivacijsko sporočilo: Ti si pomemben. Ti nisi breme, ampak vir. Ti si pomemben, ker si človeško bitje za druge. Katerokoli delo narediš, v kakršnikoli situaciji, če si ali nisi plačan zanj, še vedno prispevaš k izgradnji naše družbe« (Andersson in Kangas v Kildal in Kuhnle, 2005: 115). Ravno zato mora univerzalni temeljni dohodek postati pravica vsakega posameznika.

Literatura

- BECK, U. (2009): Državni socializem je za bogate, reveži so še vedno na trgu. *Dnevnik*, 2. januar. Dostopno prek: http://www.dnevnik.si/tiskane_izdaje/dnevnik/1042237136 (15.5. 2009).
- BIBIČ, A. (1997): *Kaj je politika: kompendij sodobnih teorij politike*. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče.

- BOLTIN, U. (2005a): *O pravičnosti v kapitalizmu in pečenki v pralnem stroju (dolgoročna možnost za Evropo)*. Dostopno prek: <http://www.urosboltin.com/UTD/Pecenka.htm> (14. 10. 2008).
- BOLTIN, U. (2005b): *Temeljni dohodek namesto progresivne obdavčitve (kratkoročna možnost za Slovenijo – skrajšana predstavitev)*. Dostopno prek: <http://www.urosboltin.com/UTD/Skrajsano.htm> (14. 10. 2008).
- BOLTIN, U. (2006a): *Pogoste zmote o temeljnem dohodku*. Dostopno prek: <http://www.urosboltin.com/UTD/Zmote.htm> (14. 10. 2008).
- BOLTIN, U. (2008a): *Komu koristi temeljni dohodek?* Dostopno prek: <http://www.gibanje.org/index.php?id=2831> (7. 12. 2008).
- BRITAIN, S. in WEBB S. (1990): *Beyond the welfare state: an examination of basic incomes in a market economy*. Aberdeen, Aberdeen University Press.
- CAPUTO, R. K. (2008): The unconditional basic income guarantee: Attempts to eclipse the welfare state. *International Social Work* 51(4): 509–518. Dostopno prek: <http://isw.sagepub.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/cgi/reprint/51/4/509> (6. 10. 2008).
- CASASSAS, D. (2007). Basic Income and the Republican Ideal: Rethinking Material Independence in Contemporary Societies. *Basic Income Studies* 2 (2). Dostopno prek: <http://www.bepress.com/bis/vol2/iss2/art9> (6. 10. 2008).
- COHEN, J. in PRIBAC, I. (ur.) (2004): *Brezplačno kosilo za vse?: predlog univerzalnega temeljnega dohodka*. Ljubljana, Krtina.
- CUNLIFFE, J. in ERREYERS, G. (2008): The Archaeology of Stakeholding and Social Justice: The Foundations in Mid-19th-Century Belgium. *European Journal of Political Theory* 7 (2): 183–201. Dostopno prek: <http://ept.sagepub.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/cgi/reprint/7/2/183> (6. 10. 2008).
- DOMÈNECH, A. in RAVENTÓS, D. (2007): Property and Republican Freedom: An Institutional Approach to Basic Income. *Basic Income Studies* 2 (2). Dostopno prek: <http://www.bepress.com/bis/vol2/iss2/art11> (14. 10. 2008).
- ERREYERS, G. in CUNLIFFE, J. (2006): Basic Income in 1848. *Basic Income Studies* 1 (2). Dostopno

- prek: <http://www.bepress.com/bis/vol1/iss2/art7> (14. 10. 2008).
- FOUCAULT, M. (1991): *Vednost – oblast – subjekt*. Ljubljana, Krt.
- GROOT, L. (2006): Reasons for Launching a Basic Income Experiment. *Basic Income Studies* 1 (2). Dostopno prek: <http://www.bepress.com/bis/vol1/iss2/art8> (14. 10. 2008).
- KILDAL, N. in STEIN, K., ur. (2005): *Normative foundations of the welfare state: the Nordic experience*. London, New York, Routledge.
- KOROŠEC, V. (2009): Presekati začarani krog revščine. *Mladina* (12). Dostopno prek: http://www.mladina.si/tehdnik/200912/presekati_zacarani_krog_revscine (28. 3. 2009).
- MCKAY, A. (2005): *The future of social security policy: women, work and a citizens' basic income*. London, New York, Routledge.
- MCKAY, A. (2007): Why a citizens' basic income? A question of gender equality or gender bias. *Work, Employment & Society* 21 (2): 337–348. Dostopno prek: <http://wes.sagepub.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/cgi/reprint/21/2/337> (6. oktober 2008).
- MEADE, J. E. (1993): *Liberty, Equality and Efficiency: Apologia pro Agathotopia Mea*. New York, New York University Press.
- MENCINGER, J. (2009): Gospodarska kriza in brezplačno kosilo. *Mladina* (10). Dostopno prek: http://www.mladina.si/tehdnik/200910/gospodarska_kriza_in_brezplacno_kosilo (18. 4. 2009).
- MULVALE, J. P. (2008): Basic Income and the Canadian Welfare State: Exploring the Realms of Possibility. *Basic Income Studies* 3 (1). Dostopno prek: <http://www.bepress.com/bis/vol3/iss1/art6> (6. 10. 2008).
- OFFE, C. (1985): *Družbena moč in politična oblast: protislovja kapitalistične demokracije – razprave o politični sociologiji poznega kapitalizma*. Ljubljana, Delavska enotnost.
- OFFE, C. (2008): Basic Income and the Labor Contract. *Basic Income Studies* 3 (1). Dostopno preko: <http://www.bepress.com/bis/vol3/iss1/art4> (5. 10. 2008).
- PATEMAN, C. (2004): Democratizing Citizenship: Some Advantages of a Basic Income. *Politics & Society* 32(1): 89–105. Dostopno prek: <http://pas.sagepub.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/cgi/reprint/32/1/89> (6. 10. 2008).
- PATEMAN, C. (2007): Why Republicanism? *Basic Income Studies* 2 (2). Dostopno prek: <http://www.bepress.com/bis/vol2/iss2/art12> (13. 10. 2008).
- PRIBAC, I. (2009): *Univerzalni temeljni dohodek namesto socialnih transferjev*. Dostopno prek: <http://razgledi.net/blog/2009/03/26/univerzalni-temeljni-dohodek-namesto-socialnih-transferjev/> (18. 4. 2009).
- PURDY, D. (2007): Is Basic Income Viable? *Basic Income Studies* 2 (2). Dostopno prek: <http://www.bepress.com/bis/vol2/iss2/art4> (13. 10. 2008).
- RAVENTÓS, D. (2007): *Basic Income: The Material Conditions of Freedom*. London, Ann Arbor, Pluto Press.
- SEEKINGS, J. (2007): The Inconsequentiality of Employment Disincentives: Basic Income in South Africa. *Basic Income Studies* 2 (1). Dostopno prek: <http://www.bepress.com/bis/vol2/iss1/art12> (14. 10. 2008).
- SUPLICY, E. M. (2007): Basic Income and Employment in Brazil. *Basic Income Studies* 2(1). Dostopno prek: <http://www.bepress.com/bis/vol2/iss1/art10> (14. 10. 2008).
- VAN DERBORGHT, Y. (2006): Why Trade Unions Oppose Basic Income. *Basic Income Studies* 1 (1). Dostopno prek: <http://www.bepress.com/bis/vol1/iss1/art5> (6. 10. 2008).
- VAN PARIJS, P. (2007): Kapitalizem opravičuje samo pravičnost ...: dr. Philippe van Parijs, filozof in politični ekonomist. *Mladina* (21). Dostopno prek: http://www.mladina.si/tehdnik/200721/clanek/nar-intervju--jure_trampus/ (5. 10. 2008).
- WALTER, T. (1989): *Basic income: freedom from poverty, freedom to work*. London, New York, M. Boyars.
- WHITE, S. (2006): Reconsidering the Exploitation Objection to Basic Income. *Basic Income Studies* 1 (2). Dostopno prek: <http://www.bepress.com/bis/vol1/iss2/art4> (14. 10. 2008).
- WHITE, S. (2007): The Republican Case for Basic Income: A Plea for Difficulty. *Basic Income*

- Studies* 2 (2). Dostopno prek: <http://www.bepress.com/bis/vol2/iss2/art13> (14. 10. 2008).
- WIGLEY, S. (2006): Basic Income and the Problem of Cumulative Misfortune. *Basic Income Studies* 1 (2). Dostopno prek: <http://www.bepress.com/bis/vol1/iss2/art5> (14. 10. 2008).
- WRIGHT, E. O. (2004): Basic Income, Stakeholder Grants, and Class Analysis. *Politics & Society* 32 (1): 79–87. Dostopno prek: <http://pas.sagepub.com/nukweb.nuk.uni-lj.si/cgi/reprint/32/1/79> (6. 10. 2008).
- ZALOŽNIK, P. (2006): *Civilna nepokorščina in internet*. Ljubljana: FDV. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/dela/Zaloznik-Pika.PDF>.